

2017, 2(2), 186-203

Özel Eğitim Merkezlerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları
Özel Eğitim ve Sosyal Hizmet

Social Work Practices in Centers of Special Education
Special Education and Social Work

Melike TEKİNDAL¹, Seda ATTEPE ÖZDEN^{2*}

¹*İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, İzmir, Türkiye*
²*Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye*

Özet

Sosyal hizmet bilim ve mesleğinin temel uygulama alanlarından biri “engelliliktir.” Engellilik alanı içerisinde sosyal hizmet uygulamaları hem engelli birey ve aileleri ile çalışmayı hem de makro düzeyde engellilere yönelik dışlanmayı ve ayrımcılığı önleme ile hak savunuculuğunu içeren çok boyutlu uygulamalardan oluşmaktadır. Her ne kadar yasal çerçevede sosyal hizmet uzmanı çalıştırmak zorunlu olarak yer almasa da, engelli bireylere ve ailelerine en ulaşılabilir hizmet modeli olarak özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri sosyal hizmet için önemli yer tutmaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmet uzmanları çok boyutlu çalışmalar yaparak engelli birey ve ailelerinin yaşam kalitesini artırmada kayda değer roller üstlenebilmektedirler. Bu çalışmada sosyal hizmetin “neden özel eğitim için zorunlu bir meslek alanı” olduğu, engellilik alanında sosyal hizmetin işlevi bağlamında açıklanmaktadır. Ayrıca özel eğitim merkezlerinde sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları ele alınarak bu alana yönelik öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, engellilik, birey, aile, toplum, sosyal hizmet

Abstract

One of the main area of social work and its profession is “disability”. In the field of disability, social work practices include multi-dimensional aspects such as working with disable people and their families, in macro level prevent discrimination and exclusion for the disabled and the their advocacy. Although in the legal framework social worker position is not mandatory, special education and rehabilitation centers where is the accessible service model used in for disabled, take an important place for social work profession. Social workers are able to play significant role in special education and rehabilitation centers via multi-dimensional

¹*Yazışma Adresi: Seda Attepe Özden, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Ankara, Türkiye.*

E-posta adresi: sattepe@baskent.edu.tr / Tel: 0312 246 6666 / 1598

Gönderim Tarihi: 12 Kasım 2017. Kabul Tarihi: 14 Aralık 2017.

studies for improving the quality of life for individuals with disabilities and their families. In this study function of social work in disability, how social work is important in such kind of centers and why social work is compulsory for special education will be explained. Also, the roles and responsibilities of social worker discussed and this paper brings proposal for disability.

Key words: Disabled, disability, individual, family, society, social work

© 2017 Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. Tüm Hakları Saklıdır.

1. Giriş

Sosyal hizmet mesleğinin önemli uygulama alanlarından birini oluşturan engellilik alanı; engelli birey ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tasarlanmıştır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ise engelli birey ve ailelerine hizmet sunan merkezler olarak bu ihtiyaçların karşılanmasında kritik bir işleve sahiptir. Bu çalışmanın amacı özel eğitim ve rehabilitasyon alanında sosyal hizmet mesleğinin rol ve işlevlerini ele almaktır.

Engellilik Tanımı ve Engelli İhtiyaçlarının Genel Görünümü

Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps- [ICF])'na göre engelliliği tanımlarken birbiri ile etkileşim halinde olan üç kavrama dikkat etmemiz gerekmektedir. Bunlar;

- Sakatlıklar, vücut işlevlerindeki problemler ya da vücut formundaki değişikliklerdir, örneğin felç ya da körlük gibi,
- Hareket sınırlılıkları, hareket ederken meydana gelen zorluklardır, örneğin yürüme ya da yemek yeme gibi,
- Katılım sınırlılıkları, yaşam aktivitelerine katılımdaki problemlerdir, örneğin istihdamda ya da ulaşımda ayrımcılıkla karşılaşma gibi (WHO, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelliliği, yukarıdaki üç işlev alanından birinde ya da hepsinde karşılaşılan zorluklar olarak tanımlamaktadır (WHO, 2011). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan Engelli Haklarına Dair Sözleşme (2006)'de de engelli kavramı, "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler"i ifade etmek için kullanılmıştır.

Türkiye’de ise engelli birey, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan da anlaşılabilceği üzere engellilik yalnızca bedensel işlevsellik ile ilgili olmayıp, çevresel koşulların düzenlenmesinden, topluma eşit oranda katılıma uzanan geniş bir yelpazede ele alınması gereken bir kavramdır.

Dünya Sağlık Örgütü 2011 yılında yayınlanan Dünya Engellilik Raporu’nda dünya genelinde yaklaşık bir milyardan fazla insanın veya dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15’inin bir tür engellilik ile yaşadığını belirtmiştir (WHO, 2011).

Türkiye’de ise 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi tarafından yayınlanan raporda nüfusun yüzde 12.29’ unun engelli olduğu belirtilmektedir (Kaner ve diğerleri, 2002). Buna göre ülkemizde 8.431.937 kişi engelli olarak yaşamlarını sürdürmektedir (Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, <http://www.engelsiz.hacettepe.edu.tr/belge/ozida.pdf>). Ancak engelliliğin sadece engelli bireyi değil, ailesini ve yaşadığı çevreyi de etkilediğini düşünürsek engellilikten etkilenen nüfusunun bu sayının çok üstünde olacağını tahmin etmek zor olmayacaktır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (2011) de dünya genelinde engelli nüfusun artacağını öngörmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü engelli bireylerin yaşadıkları dezavantajları; daha kötü sağlık durumları, daha düşük eğitim başarısı, daha az ekonomik katılım, daha yüksek yoksulluk oranları ve toplum hayatına katılmada kısıtlanma şeklinde ifade edilmektedir (WHO, 2011). Dünya genelinde yapılan çalışmalar da engelli bireylerin dünyada en yoksul ve en çok marjinalize olan kesim olduğunu göstermektedir (Groce, London ve Stein, 2014).

Türkiye’de engelli bireylerin sayılarına ilişkin en detaylı bilgilerin yer aldığı rapora göre (Kaner ve diğerleri, 2002) engelli bireylerin eğitim, sağlık, istihdam gibi temel yaşam alanlarındaki durumu özetle şöyledir:

- Genel nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı yaklaşık %13’ tür. Bu oran engelli bireylerde yaklaşık %36, süreğen hastalığı olanlarda yaklaşık %25’dir.
- Engelli bireylerin yaklaşık % 41’i, süreğen hastalığı olanların yaklaşık % 47.10’u ilkokul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yüksekokula devam eden engelli oranı % 2.24’tür, süreğen hastalığa sahip olanlarda ise bu oran % 4.23’dür.

- Engelli bireylerin işgücüne katılmaları ile ilgili verilere bakıldığında yaklaşık %78'nin işgücüne dahil olmadığı görülmektedir. İşgücüne dahil olan yaklaşık %22'lik oranın ise yalnız yaklaşık % 20'si istihdam edilmektedir.

- Engelli bireylerin yaklaşık % 47'si özünden dolayı herhangi bir şekilde tedavi edilmemektedir.
- Engellilerin ve süregelen hastalığı olanların ancak yarısı sosyal güvenliğe sahipken, bunların yarısından fazlası bağımlı olarak sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır.

Bu verilere bakıldığında Türkiye'de engelli bireylerin eğitim, sağlık, istihdam alanlarında ciddi sorunları olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar da bu verileri destekler niteliktedir. Örneğin yapılan bir çalışmada fiziksel engelli bireylerin ulaşım akslarını kullanmakta güçlük yaşadıkları bulunmuştur (Bekci, 2012). Durduran ve Bodur (2009) ise yaptıkları çalışmada engelli bireylerin engellilik dışındaki sağlık sorunları nedeniyle hastaneye yatış sıklığının, kronik hastalığa yakalanma oranının ve yıllık hastalanma hızının engelli olmayan bireylere oranla daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ergüden (2008) ise bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma açısından yaşadıklarını incelediği çalışmasında engellilerin fiziksel çevre, istihdam, sağlık, eğitim ve rehabilitasyon alanlarındaki bazı haklarının yok sayıldığını; medyanın, klasik edebiyat/terminolojinin ve toplumun engellilere yönelik olumsuz yaklaşımlar sergilediğini belirtmektedir. Yavuz (2016) ise zihinsel engeli bulunan bireylerin ve zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal dışlanmaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Buradan yola çıkarak engelli bireylerin ihtiyaçlarına vurgu yapacak olursak; Türkiye'de 2010 yılında yapılan "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması"na göre engelli bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarından beklentileri sırasıyla sosyal yardım ve desteklerin artırılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması, iş bulma olanaklarının artırılması, eğitim olanaklarının artırılması, fiziksel çevre ve ulaşım imkanları konusunda düzenlemelerin yapılması olarak belirtilmiştir (TUİK, 2011).

Bir başka çalışmada ise engelli birey ve ailelerine yapılan ekonomik yardımların yeterli olmadığı, engelli bireylerin sosyal hayata katılma ve toplum tarafından kabul edilme gereksinimlerinin de bulunduğu ortaya çıkmıştır (Genç, 2015). Yine bir başka çalışmada engellilerin çalışma, üretme ve işgücü piyasasında yer alma isteklerinin olduğu vurgulanmıştır (Genç ve Çat, 2013).

Özetleyecek olursak; engelli bireylerin özellikle ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında onlara sağlanan eğitim ve istihdam olanaklarının artırılması büyük

öneme sahiptir. Bunun yanında engelli bireylere yönelik önyargı ve ayrımcılığın azaltılması da önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de Engelli Bireylere Hizmet Veren Kurumlar

Türkiye’de engelli bireylere hizmet veren kurumlar öncelikle kamu kurum ve kuruluşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında yerel yönetimlerin hizmetleri ve özel kuruluşlar olarak özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri bulunmaktadır. Aşağıda bu kurumların verdikleri hizmetlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: Başbakanlığa bağlı olan Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2011 yılında kapatılarak yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na devredilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, engelli bireylere ve ailelerine hizmet veren en önemli kamu kuruluşudur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı özel bakım merkezleri, umut evleri ve bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca Bakanlık evde bakım hizmetleri ve çeşitli projelerle bu alana katkı sağlamaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

Yerel Yönetimler: 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre sosyal hizmet ve yardım konuları da belediyelerin görev ve sorumluluk alanı içinde yer almaktadır. Buna göre engelli bireylere yönelik hizmetleri yürütmek, engelliler merkezi oluşturmak, engellilere sosyal yardım ve hizmet sunmak, sosyal ve merkezi rehabilitasyon hizmetleri vermek gibi hizmetler belediyeler tarafından sağlanan hizmetler arasında bulunmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011).

MEB’e Bağlı Kurum ve Kuruluşlar: “Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Program Geliştirme ve Kaynaştırma Eğitim Şubesi, Bedensel Engellilerin Eğitimi Şubesi, Zihinsel Engellilerin Eğitimi Şubesi, Sosyal ve Duygusal Güçlüğü Olanların Eğitimi Şubesi, Özel Yeteneklilerin Eğitimi Şubesi özürülülerle ilgili eğitim faaliyetlerini yürütmektedir. Ayrıca engellilerin toplumsal yaşama katılımlarının sağlanmasında, bilgi birikiminin oluşması ve uygulanmasında, engelliler için öngörülen hizmetlerin yönetiminde ve geliştirilmesinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı “özel eğitim ve rehabilitasyon kurumları” vardır” (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011).

Vakıflar/ Dernekler: “Vakıflar ve dernekler, Türkiye geneline hitap eden ve bütün engel gruplarını bir araya toplayan din, dil, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin engellilerin iş, sağlık, eğitim gibi genel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerde de bulunup özürülülerin ruh ve bedenene kendilerine yeterli

olabilecek gücü kazanabilmesi için eğitici, birleştirici ve tedavi edici çalışmalar yapmaktadır” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Konfederasyonlar ve Federasyonlar: “Federasyonlar, engellilerin ortak hak ve çıkarlarını koruyarak hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesini, hukukun üstünlüğüne dayalı, sosyal adaleti gerçekleştiren, tüm yurttaşlarının refah ve barış içinde yaşamasına olanak sağlayan üye dernekler arasında iş birliği ve eşgüdümü sağlar” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Sağlık Bakanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar: Engelli bireyler toplumsal haklarından yararlanabilmek için özür durumlarını ve bu özrün niteliklerini belirleyen sağlık kurulu raporu almak zorundadırlar. Bu rapor, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler, üniversite hastaneleri, genetik tanı ve danışmanlık hizmeti veren merkezler, üniversiteler bünyesinde bulunan rehabilitasyon merkezleri tarafından engelli bireylere verilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Görüldüğü gibi engellilere yönelik hizmetler farklı kurum ve kuruluşlar tarafından farklı yönlerden sunulmaktadır. Burada hizmetlerin bütüncül bir şekilde verilemediği söylenebilir. Engelli sorunlarına yönelik sağlık, bakım, istihdam, toplumsal hayata katılım gibi farklı konularda düzenlemeler ve hizmetler olmasına rağmen Özgökçeler ve Alper (2010: 50)'in de belirttiği gibi “uygulamada karşılaşılan sorunlar, mevcut düzenlemelerin tam olarak uygulanmadığını, hizmet sunumlarında farklılıklar olduğunu ve hedef kitleye yeterli şekilde ulaşamadığını” göstermektedir.

Özel Eğitimde Bütüncül Bakış Açısı ve Ekip Çalışması

Özel eğitim alanı, pek çok farklı mesleğin ekip çalışması içerisinde birlikte çalışmalar yürüttüğü bir alandır. Bu alanda işitme, görme veya zihin engelliler sınıf öğretmenleri, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenleri, okul öncesi öğretmenleri, fizyoterapistler, odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanları, dil ve konuşma bozuklukları uzmanları, dil ve konuşma terapistleri, rehber öğretmenler ve psikologlar gibi farklı meslekler çalışmaktadırlar. Bu mesleklerin yanı sıra sosyal hizmet uzmanları da sahip oldukları bütüncül bakış açısı ile ekip çalışmasına katkı verecek meslekler arasındadır.

Sosyal hizmet uzmanları ekip çalışmasında yukarıda sayılan mesleklerden farklı olarak bireysel, ailevi ve toplumsal açıdan güçlü yönleri ve ihtiyaçlara odaklanarak, bireylerin istedikleri hayatları elde etmesine yardımcı olmak için işbirliği içinde çalışırlar (AASW, 2016). Böylece hem bireysel hem de toplumsal gelişimi destekleyerek ekibe de katkı verirler. Özel eğitim kurumları, sosyal hizmet uzmanlarının bu ilkelerle uygulama yaptığı/yapacağı kurumlar arasındadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin amaçlarında da yer aldığı gibi, özel eğitim kurumlarının amaçları;

“Özel eğitim okullarında verilen eğitim hizmetlerinin amacı;

MADDE 4 – (1) Özel eğitim okulunun amacı; 14/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda belirtilen Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda, (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireylerin; a) İlgî, istek, yeterlilik ve yetenekleri doğrultusunda, genel ve meslekî eğitim görme haklarını kullanabilmelerini, b) Toplum içindeki rollerini gerçekleştiren, başkaları ile iyi ilişkiler kurabilen, iş birliği içinde çalışabilen, çevresine uyum sağlayabilen, üretici bireyler olarak yetişmelerini, c) Öğrenciyi merkez alan bir yaklaşımla hazırlanan programlarla; zihinsel, fiziksel, işitsel, görsel, sosyal, duygusal, dil ve konuşma güçlüğü ve davranış problemlerini azaltmak, öz bakım, bağımsız yaşam ve işlevsel akademik becerilerini geliştirmek, kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmelerini ve topluma uyumlarını, ç) Uygun eğitim programları ile özel yöntem, personel, araç ve gereç kullanarak; ilgileri, gereksinimleri, yetenekleri ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenime, iş ve meslek alanlarına ve hayata hazırlanmalarını, sağlamaktır.”

“Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde verilen eğitim hizmetlerinin amacı;

MADDE 5 – (1) Merkezin amacı, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda belirtilen Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda; a) (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireylerin Bakanlıkça belirlenmiş destek eğitim programları ile özel yöntem, personel, araç ve gereç kullanarak ilgileri, ihtiyaçları, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda hayata hazırlanmasını, b) Toplum içindeki rollerini gerçekleştiren, başkaları ile iyi ilişkiler kurabilen, iş birliği içinde çalışabilen ve çevresine uyum sağlayabilen üretici bireyler olarak yetişmelerini, c) Dil ve konuşma güçlüğü ile zihinsel, fiziksel, duygusal, sosyal, duygusal ve davranış problemleri olan (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireylerin engellilik hâlinin ortadan kaldırılmasını ya da etkilerinin en az seviyeye indirilerek yeteneklerinin en üst seviyeye çıkarılması ve topluma uyumlarının sağlanması, temel öz bakım becerilerinin ve bağımsız yaşam becerilerinin geliştirilmesini, sağlamak için destek eğitimi çalışmaları yapmaktır.”

Bu amaçları yerine getirmek içinde bireyin toplumdan ayrı bir varlık olarak düşünülmesi, en başta bireyin iyilik halini gerçekleştirme amacını yerine getirememesi durumunu gündeme getirecektir. Çünkü her birey toplumsal bir varlıktır, toplumdan ayrı düşünülemez. Bu kapsamda engelli bireyin iyilik halini arttırmak içinde bireyin içinde bulunduğu sistemlerin aktif olarak işlev görmesi önem kazanmaktadır. Bu sistemler, aile,

akraba, eğitim, sağlık, istihdam, bakım kurum ve kaynakları yer almaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde engelli bireyin iyilik halinin artırılması bütüncül olarak aslında sosyal politikanın işler hale getirilme gerekliliğinin gündeme getirmektedir.

Engellilik olgusu bu yaklaşımla ele alındığında tek bir meslek grubunun ya da eğitim grubunun tek başına çözüm üretebileceği bir konu olmanın dışına çıkar. Politik açıdan düşünüldüğünde yukarıda belirtilen sistemlerin işler hale gelmesini sağlayacak her kişi ve kurum çözüm üretme konusunda sorumluluk sahibi olan mercilerdir.

Engelli bireylerin özel eğitimi ve rehabilitasyonu özelinde alan daraltıldığında ise yine konuya bütüncül yaklaşmak, bireylere verilecek hizmetlerin etkililiğini arttıracaktır. Konuyu bütüncül ele almak için özel eğitim bağlamında da multidisipliner yaklaşım her bir meslek elemanının önem vermesi gereken konular başında gelmektedir. Bilindiği gibi bu alanda da birçok meslek elemanı görevini yerine getirmektedir. Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 8.-14. Maddeleri arasında; işitme, görme veya zihin engelliler sınıf öğretmeninin, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenin, okul öncesi öğretmenin, fizyoterapistin, Odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanı veya eğitim odyoloğunun, dil ve konuşma bozuklukları uzmanının, dil ve konuşma terapistinin, Dil ve konuşma bozuklukları uzmanı, dil ve konuşma terapisti, dil ve konuşma pataloğu veya odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanının, rehber öğretmen veya psikoloğun görevleri tanımlanırken; “Madde 7 (1) b-5: özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ayrıca, sosyal hizmet uzmanı veya sosyal çalışmacı ve ihtiyaç duyulan diğer personel görevlendirilir” ifadesi yer alırken, sosyal hizmet uzmanının görev rol ve sorumlulukları konusunda herhangi bir açıklamaya gidilmemiştir. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde mesleklerini icra etme konusunda elini güçsüzleştiren önemli durumlardan biridir. Çünkü yasal olarak varlığını güçsüzleştirmektedir.

Halbuki; “özel eğitim ve rehabilitasyon”; “Madde 3 (1) n) Özel eğitim ve rehabilitasyon: Dil ve konuşma güçlüğü, zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve davranış problemlerine sahip (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireylerin engellilik hâlini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak ve topluma uyumlarını sağlamak, temel öz bakım becerilerini, bağımsız yaşam ve mesleki becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan çalışmaların tümü” olarak tanımlanmaktadır.

Fakat Ölçer ve Arkadaşları (2001)'nin belirttiği ve yönetmelikte yer alan tanımdan da anlaşılacağı gibi özel eğitim ve rehabilitasyon çok boyutlu bir durumu ifade etmektedir. Fiziksel, bilişsel, duygusal ve

toplumsal boyut olarak ele alındığında duygusal ve sosyal gelişimi olumsuz olan bir bireyin bilişsel ve fiziksel gelişimi de ilerlemeyecektir. Bu açıdan bakıldığında rehabilitasyonun sadece eğitim boyutu ile düşünülmesi yeterli olmayacaktır. Zira rehabilitasyon “eğitim, danışmanlık, bakım ve tedavi uygulamaları”nı (Akdemir ve Akkuş, 2006: 86) kapsayan çok boyutlu, çok boyutlu olmasından dolayı da birden çok meslek alanını ilgilendiren bir konudur.

Engellilik alanında yapılan tüm çalışmaların nihai hedefi engellinin her anlamda toplumsal bütünlüşmesini sağlamaktır. Bunu da eğer varsa her alanda ekip çalışması ile birlikte yürüterek yapmalıdırlar. Rehabilitasyon sürecinde de ekip içinde olan tüm meslekler önemlidir, demokratik ilişki sözü konusu olmalıdır. Eğitim ve rehabilitasyon sürecinin belirli dönemlerinde belirli disiplinler ön plana çıkarlar. Bu kapsamda da sosyal hizmet mesleğinin en belirleyici temel görevi de “aile” olarak ortaya çıkmaktadır. Özel eğitim kurumları yönetmeliğinde de “aile eğitimi”; “Madde 3 – (1) Bu Yönetmelikte geçen; a) Aile eğitimi: (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireyin eğitim sürecine doğrudan katılan bireylere (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engel ve yetersizliğe ilişkin bilgi verme, yasal hak ve sorumluluklarını bildirme, psikolojik danışma ve rehberlik çalışmaları yapma, (Değişik ibare:RG-24/5/2013-28656) engelli bireyin özel eğitime ilişkin gereksinimlerini belirleyerek ailelerin eğitime aktif katılımlarını arttırmaya yönelik yapılan çalışmaların tümü” olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda engellilik alanında sosyal hizmet mesleğinin rol ve sorumluluklarına, müdahale yöntem ve tekniklerine yer vermek, sosyal hizmet bilim ve mesleğini daha anlaşılır kılacaktır.

Engellilik Alanında Sosyal Hizmetin İşlevi

Sosyal hizmet, 2014 yılında “bireylerin özgürleşmesini ve güçlenmesini, sosyal uyumu, sosyal değişmeyi ve gelişmeyi sağlayan uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplin” olarak tanımlanmıştır (Global Definition of Social Work, 2014). Bir başka tanıma göre sosyal hizmet “insanların yaşam kalitesini geliştirmeye yardım eden mesleklerden biri”dir (Duyan, 2010).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere sosyal hizmet farklı nüfus gruplarına hizmet vermeyi amaçlayan uygulamalı bir meslektir. Engellilik alanı ise sosyal hizmet uzmanlarının önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır (Erkan, 2003).

Sosyal hizmetin sosyal adaleti, insan haklarını ve insan onuruna saygı ilkesini temel alması, BM Engelli Haklarına Dair Sözleşme'nin maddeleri ile örtüşerek engelli bireylerin hak temelli hizmetlerden faydalanmasını gerekli kılmaktadır (Australian Association of Social Workers [AASW], 2016).

Sosyal hizmetin çevresi içinde birey anlayışı engellilik alanında yalnızca engelli bireylerle çalışmayı değil, aynı zamanda engelli bireylerin ve ailelerinin yaşam koşullarını dikkate almayı, birey ve ailelerin yaşadıkları sorunların azaltılmasını, engelli birey ve aileleri için sosyal politikaların düzenlenmesini de içeren boyutlar taşımaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının bireyle çalışma, değerlendirme, danışmanlık, aile ile çalışma, savunuculuk, politika geliştirme ve toplumla çalışma gibi rollerini engellilik alanında kullanması ile birlikte hem bireysel hem de toplumsal düzeyde engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olacaktır (AASW, 2016). Beaulaurier ve Taylor (2001) da engelli bireylerle sosyal hizmet uygulamalarında güçlendirmenin önemine vurgu yaparak engelli bireylere yönelik üç temel noktanın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu noktalar; (1) engelli bireylerin seçenek ve tercihlerinin artırılması, (2) kendi kaderini tayin etme gereksinimlerini anlayamayan profesyoneller, bürokratlar ve kurumlarla ilişki kurmada daha etkili olmaya hazırlanmaları, (3) kendi durumlarını iyileştirmek için politika ve program alternatifleri üzerinde düşünmeye ve harekete geçirmeye yardımcı olma. Burada görüldüğü gibi engelli bireyleri kendi hayatları üzerinde kontrolü ele alma çabaları, günümüzde sosyal hizmet mesleğinin engellilik alanındaki uygulamalarının temelini oluşturmaktadır.

Engellilik alanında sosyal hizmetin çalışma alanı sadece özel eğitim merkezleri ile sınırlı değildir. Ancak özel eğitim alanı, sosyal hizmet mesleğinin önemli uygulama alanlarından birini oluşturmaktadır.

31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”nde sosyal çalışmacı, özel eğitim okul ve kurumlarında görev yapan diğer personel başlığı altında yer alırken; 18.05.2012 tarihli ve 28296 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği”nde sosyal çalışmacı görev yapan personeller içinde yer almamaktadır. Oysa ki sosyal hizmet uzmanları 2012 tarihine kadar özel eğitim kurumlarında çalışmışlardır. Şu anki durumda özel eğitim merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı çalıştırma durumu inisiyatifte bırakılmış durumdadır. Sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim merkezlerinde, engelli birey ve ailelerine yönelik pek çok çalışma gerçekleştirilebileceği aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Müdahale Yöntem ve Teknikleri

Sosyal hizmet; kişi ve aileleri kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına sosyal sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan

sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür. Sosyal hizmet mesleği bireyin karar verme özgürlüğünü, kendi yararına kullanması açısından bilinçlenmesinde yaşadığı çevrenin değişen sosyo-ekonomik koşullarına ve sisteme uyum sağlamada, toplumda verimli bir unsur olması yönünden gerekli olan değişimin yaratılmasında müdahale edebilecek bilgi, yöntem ve becerilere sahip bir meslektir. Bu kapsamda sosyal hizmetin rollerini üç ana başlıkta inceleyebilmemiz mümkündür (Ölçer ve Arkadaşları, 2001):

- Müracaatçıya yönelik hizmetler
- Müracaatçının ailesine yönelik hizmetler
- Toplumla çalışma
 - a. Müracaatçıya yönelik hizmetler

Özel eğitim hizmetinden yararlanacak bireyin;

- Sosyal incelemesini yapmak,
- Kuruma ilk kabulde psikososyal gelişim değerlendirmesi sonucuna göre çalışma programını

hazırlamak,

- Çalışma programı kapsamında bireyde ortaya çıkan sosyal, duygusal ve moral gelişimini

desteklemeye yönelik sosyal rehabilitasyon uygulamasının başlatılması,

- Sosyal rehabilitasyon çalışmaları doğrultusunda; bireylerin oryantasyonunun sağlanması, grup

bilinci ve etkileşiminden yararlanılması, grup norm ve kurallarına uyumun sağlanması, arkadaş, yetişkinler ile iletişim kurabilme ve başlatılan sosyal ilişkilerini sürdürebilmelerini, arkadaşlarıyla yardımlaşma ve paylaşma duygusunu kazanabilmeleri, özgüven kazanımı, sorumluluk alabilme, çekingen ve içe dönük bireylerin sosyal davranış kazanmaları gibi etkinliklerde bulunur.

- Tüm çalışmaların tüm kayıtlarını tutmalıdır.
- Sosyal rehabilitasyon çalışmalarından yararlanan bireyleri mesleki rehabilitasyona yönlendirir.

- b. Engelli bireyin ailesine yönelik hizmetler

Engelli bireye özel eğitim kapsamında verilen hizmetlerin kurum dışı devamlılığını da sağlamak için;

- Engel ve engellilik konusunda ailenin ve yakın çevrenin bilgilendirilmesi, ailenin engelli bireyin

engel durumunu olduğu gibi kabul etmesini sağlamak,

- Ailenin engellilikten dolayı kendini sorumlu hissetmesi ve suçluluk duygusuna kapılmasını önlemek

amacıyla aileye yönelik destekleyici mesleki yaklaşımlarda bulunması,

- Aile ve yakınlarına engelliliğe karşı eğitim, öğretim ve rehabilitasyon konularında yapılması gereken çalışmalarda rehberlik edilerek ailenin veya yakınlarının faaliyetlere doğrudan katılımının sağlanması, aile danışma biriminin oluşturulması,

- Periyodik olarak ailenin psikososyal ve ekonomik durumunun tespit edilerek takibinin yapılması,
- Belirlenen ihtiyaçlara yönelik farklı konularda grup çalışmalarının yürütülmesi
- Engelli birey ve ailelerinin kaynaşması, birbirlerine destek olmaları amacıyla farklı sosyal faaliyetler düzenlenmesi gerekmektedir.

c. Toplumla çalışma

- Özel eğitim ile ilgili kaynakların, gönüllü kişi ve kuruluşların harekete geçirilerek desteklerinin sağlanması,

- Hedef grubu ve onunla ilgili toplum kaynaklarının, hedef grup tarafından tanınması ve yararlanma yollarının sağlanması,

- Hedef grup ile ilgili projeler yürütülmesi, toplumsal bilincin oluşturulmasıdır.

Merkezlerdeki mesleki çalışmalar sosyal ve eğitsel hizmetler bünyesinde diğer meslek elemanlarıyla birlikte ekip çalışmasına uygun olarak işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.

Yapılan çalışmaları geliştirecek, destekleyecek, bilimsel literatürün incelenmesi, toplanması ve ilgili meslek elemanlarına ulaştırılmasının sağlanması gerekmektedir. Mesleki çalışmaları geliştirmeye yönelik kaynak, kişi ve kurumlarla iletişim kurularak gerekli bilgi alışverişinin sağlanması ve hizmet politikalarının oluşturulması yer almaktadır.

Erkan (2003)'a göre de engellilerle sosyal hizmet uygulamaları koruyucu-önleyici, iyileştirici-geliştirici ve rehabilite edici işleve sahiptir. Bu kapsamda da sosyal hizmet uzmanları engelli bireyler ve aileleriyle, engelli grupları ve aileleri ile, engelliler ve ailelerine yönelik toplum düzeyinde sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirdiklerini belirtmektedir.

Engelli birey ve aileleri ile "görüşme" yoluyla gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları genellikle sosyal desteği kapsamaktadır. Sosyal destek kapsamında duygusal sosyal destek içeriğinde;

- "Engellilerin ve ailelerinin özürsüzlük ile ilgili duygularından söz etmesini sağlar.
- Engellilerin ve ailelerinin üzüntülerini, sıkıntılarını uyumsuzluğa yol açmayacak biçimde yaşamaları için yardımcı olur (Erkan ve Koçyıldırım, 1996).

- Engellilerin eksiklikleri, yetersizlikleri yerine, başarıları ve yeterlilikleri üzerinde odaklaşarak onları güçlendirir (Şahin, 2001).

- Engelli bireyle ile aile üyeleri arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması ve tanımlanması için yardımda bulunur.

- Engelli bireylerin ve ailelerinin engeli kabullenmeleri için çaba gösterir (Mackelprang ve Salsgiver, 1999; Aktaran: Erkan, 2003)."

Bilgisel sosyal destek içeriğinde;

- "Engellilere ve ailelerine engelin psiko-sosyal boyutları hakkında bilgi verir (İl, 2001).
- Engellileri ve ailelerini engellilik sonucu ortaya çıkan sıkıntıları ile başa çıkmakta kullanacakları teknikler hakkında bilgilendirir (Mackelprang ve Salsgiver, 1999).

- Engellilere ve ailelerine bakım, eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri vb. hakkında bilgi verir (Erkan ve Koçyıldırım, 1996).

- Engellilerin yaşamını kendi başına idare etmeleri için, kendini yönetmek ve kendini savunmak konusunda gerekli bilgileri aktarır (Mackelprang ve Salsgiver, 1999).

- Engellilerin ailelerine, özürlü üyeye tutumlarının onun gelişimini nasıl etkileyeceği konusunda bilgi verir (Kozier, 1962; Aktaran: Erkan, 2003)."

Elle tutulur sosyal destek kapsamında da hak temelli olarak engelli birey ve ailesinin yararlanabileceği kaynaklar hakkında bilgi vererek, onların kaynaklardan yararlanmalarını sağlar.

Engelli grupları ve aileleri ile sosyal hizmet uygulamaları kapsamında da destek grupları, etkileşim grupları, eğitici gruplar, toplumsallaşma grupları ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu gruplar;

- "Hastalık ya da engellilik sonucu oluşan stres ve sosyal izolasyonu azaltır.
- Teşhisle baş edebilme kapasitesini artırır.
- Bir yere ait olma duygusunu sağlamaya çalışır.
- Benlik saygısı düzeyini artırır ve damgalanmış olma duygusunu azaltır vb. (Duyan, 1997; Aktaran: Erkan, 2003).

Toplum düzeyinde sosyal hizmet uygulamaları incelendiğinde ise şu işlevler karşımıza çıkmaktadır;

- "Engelliliğin nedenlerini önleyici çalışmalar yapar ve bu konuda toplumu ve kamu görevlilerini bilinçlendirir.

- Engelliler ve ailelerinin aktif bir yardımlaşma içinde bulunmaları, birlikte daha bilinçli ve etkin bir mücadele vermeleri için örgütlenmelerini teşvik eder. Bu bağlamda, onları dernek ve vakıf kurmaları için özendirir.
- Engelliler ve aileleri ile çalışmak isteyen gönüllü kişilere yönelik özel organizasyonlar geliştirir ve yürütür. Bunun için gönüllü gereksinimini belirler; gönüllülere çağrıda bulunur; eğitimlerini sağlar ve çalışmalarını izler.
- Engellilere yönelik yanlış anlayış ve önyargıların değiştirilmesine yönelik çalışmalar yapar. Bu çerçevede açık oturumlar, paneller düzenler; broşür hazırlar; sergiler açar; basın ve kitle iletişim araçlarını harekete geçirir.
- Kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde bulunur ve bu kuruluşlarla birlikte toplumdaki bireyleri duyarlı kılabilecek etkinlikler düzenler.
- Engellilerin boş zamanlarını değerlendirici etkinlikler oluşturur ve özel spor yarışmalarının düzenlenmesine katkıda bulunur.
- Engellilik alanında araştırmalar yapar ve bu araştırmaların sonuçlarını ilgili hizmet birimlerine bildirir. Bu yolla hizmet birimlerinin politikalarını etkilemeye çalışır.
- Engellilere yönelik bir takım ayrıcalıklar ve hizmetler sağlanması ve bunlarla ilgili yasal düzenlemelerin yapılması konusunda kamuoyu oluşturur ve ilgili kamu kuruluşlarını etkiler (Erkan ve Koçyıldırım, 1996).
- Engellilere kolaylık sağlayan bir toplum ortamı oluşturulması için sosyal planlama görevini yürütür (Mackelprang ve Salsgiver, 1999).
- Engelliler ve aileleri için uzun süreli hizmet ve desteğin planlanması ve koordinasyonunda yardımcı olur (Gibelman, 1995).
- Engellilerin vatandaşlık haklarıyla ilgili sorunlarında savunuculuk rolünü üstlenir (Arıkan, 2001; Küçükkaraca, 2001). Ailelere yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve kendi haklarının savunucusu olmaları için onları eğitir (Arıkan, 2001).
- Engelli ailelerinin güçlendirilmesi ve birbirlerine destek olmaları için politikalar üretir (Cankurtaran-Öntaş, 2001).
- Engellilerin yararlandıkları kuruluşların kendilerine ve ailelerine tanıtımı için toplantılar düzenler (Demiröz, 2001).

- Engellilerin bilgi ve becerileri ile uyumlu işler bulabilmeleri için, çeşitli iş araştırmaları yapar ve işverenleri bilgilendirir (Erkan ve Karataş, 1999; Aktaran: Erkan, 2003).”

Görüldüğü gibi özel eğitim alanında sosyal hizmet uygulamaları mikro düzeyden makro düzeye uzanan geniş bir yelpazede çok boyutlu olarak sunulmaktadır. Sosyal hizmet mesleği; birey ve ailelerin güçlendirilmesi, istek ve ihtiyaçlarını talep edebilmede yeterli hale gelmeleri, birey ve aileleri toplum kaynakları ile buluşturmak, politika ve hizmet geliştirilmesine katkıda bulunmak gibi çeşitli rol ve işlevleri ile özel eğitim alanında kendine yer bulması gereken bir meslektir.

2. Sonuç

Engelliliğin tanımından da anlaşılacağı gibi, engellilik birey ve ailesi için çok boyutludur. Bu çok boyutluluk birçok meslek elemanının bu alanda etkin görev yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet bilim ve mesleği içinde önemli görevler yer aldığı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu kapsamda çalışmaya istinaden belirlenen sonuç ve geliştirilen öneriler aşağıdaki şekilde maddelendirilebilir;

- Sosyal hizmet uzmanının özel eğitim alanında görev rol ve sorumluluklarına dair standartların hazırlanması gerekmektedir.
- Sosyal hizmet uzmanının görev rol ve sorumluluklarının Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinde yer alması ve zorunlu meslek elemanı haline getirilmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de yasa yapıcılarla ve ilgili mercilerle sosyal hizmet uzmanının alandaki öneminin açıkça anlatılması gerekmektedir.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinde, aileye özellikle kadına yönelik hizmetlerin daha detaylı şekilde açıklanması ve kurumlar bazında denetiminin sağlanması gerekmektedir.
- Genel anlamda özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinde bütüncül ve multidisipliner hizmet anlayışının yerleştirilerek, kanıta dayalı uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Sosyal rehabilitasyon konusunda amaç ve hedeflerin belirginleştirilmelidir.
- Özel eğitim ve rehabilitasyon uygulamalarının etkililiği ve verimliliği konusunda kamuoyu oluşturulmalıdır.
- Sosyal hizmet alanında yer alan kamusal örgütlenmelerin ve sivil toplum örgütlerinin özel eğitim ve rehabilitasyon alanında sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirme yönünde baskı mekanizması oluşturması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], (2015). *Engelli Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı Birifing Raporu*. <https://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/engelli-bakim-hizmetleri/engelli-bakim-hizmetleri-dairesi-baskanligi-birifing-raporu>, erişim tarihi: 13.11.2017
- Akdemir, N., Akkuş, Y. (2006). Rehabilitasyon ve hemşirelik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 13(1), 82-91.
- Arıkan, Ç. (2001). *Görme özürlü kadınlar: sorunlar, beklentiler, çözüm önerileri*. Ankara: Körler Federasyonu.
- The Australian Association of Social Workers [AASW]. (2016). *Scope of Social Work Practice Social Work in Disability*. Retrieved from: <https://www.aasw.asn.au/document/item/8665>
- Beaulaurier, R. L., Taylor, S. H. (2001). Social work practice with people with disabilities in the era of disability rights. *Social Work in Health Care*, 32(4), 67-91.
- Bekci, B. (2012). Fiziksel engelli kullanıcılar için en uygun ulaşım akslarının erişebilirlik açısından irdelenmesi: Bartın kenti örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14, 26–36.
- Bodur, S., Durduran, Y. (2009). Konya'da engelli çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beklenti durumu. *Genel Tıp Dergisi*, 19(4), 169–175.
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2006. http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=686:engeller-haklarina-k-slee&Itemid=36, erişim tarihi: 09.11.17
- Cankurtaran-Öntaş, Ö. (2001). Özürlülük ve aile politikaları. *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan*. Yay. Haz.: Kasım Karataş ve Çiğdem Arıkan. Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Demiröz, F. (2001). Görme Özürlü Okullarındaki Sosyal Hizmet Gereksinimi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları*. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara, 24-25 Mart 2000. Ankara: Körler Federasyonu.
- Devlet Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, R.G. 21.07.2012 tarih ve 28360 sayı,

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeli_gi_son.pdf, erişim tarihi: 02.11.17

- Duyan, V. (1997). *Sosyal grup çalışması uygulamasının ortopedi hastalarının kişisel ve sosyal uyum düzeylerine etkisi*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayın no: 16, Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005). Kanun Numarası : 5378 Kabul Tarihi : 1/7/2005
- Ergüden, D. (2008). *Sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- Erkan, G. (2003). Özürlülerle sosyal hizmet uygulamaları. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 34-38.
- Erkan, G. ve Karataş, K. (1999). Ankara Rehabilitasyon Merkezi ve sosyal hizmet uygulaması. *Görme Özürlülerin Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdamı Sempozyumu*. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara 1-2 Aralık 1997. Ankara: Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı.
- Erkan, G. ve Koçyıldırım, Ş. (1996). *Zihinsel özürlü çocuklarla ilgili rehabilitasyon merkezlerindeki sosyal hizmet uzmanlarının aile ve topluma yönelik görevleri*. Özürlü, Kent ve Çevre Kongresi, Ankara, 2-6 Aralık.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2),65-92.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Gibelman, M. (1995). *What social workers do*. Washington: National Association of Social Workers.
- Global Definition of Social Work. (2014). <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>, erişim tarihi: 13.10.17
- Groce, N. E., London, J., Stein, M. A. (2014). Inheritance, poverty, and disability. *Disability & Society*, 29(10), 1554–1568. DOI: 10.1080/09687599.2014.969831
- İl, S. (2001). *Özürlülük, aile yaşamı ve sosyal hizmet. görme, özürlüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları*. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara, 24-25 Mart 2000. Ankara: Körlere Federasyonu.

- Kaner, S., Öğülmüş, S., Büyüköztürk Ş., Dökmen, Z., Daşdemir, H. (2002). Toplum özurlülüğü nasıl anılıyor? T.C. Başbakanlık Özurlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara. http://egitim.beun.edu.tr/cv/eunlu/wp-content/uploads/sites/60/2013/11/toplum_ozurlulugu_nasil_aniliyor.pdf, erişim tarihi: 15.05.17
- Kozier, A. (1962). Casework with parents of blind children. *Social Casework XLIII*, 1: 15-22.
- Küçükkaraca, N. (2001). Özurlü hakları ve sosyal hizmet mesleği. *Görme özurlüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları*. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara, 24-25 Mart 2000. Ankara: Körler Federasyonu.
- Mackelprang, R.W. ve Salsgiver, R. O. (1999). *Disability: a diversity model approach in human service practice*. Canada: Brooks/Cole Publishing Company.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Aile ve tüketici hizmetleri engelli bireylere destek veren kurum ve kuruluşlar*.http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireylere%20Destek%20Veren%20Kurum%20Ve%20Kurulu%C5%9Flar.pdf, erişim tarihi: 06.11.17
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, R.G. 18.05.2012 tarih ve 28296 sayı. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-27..htm>, erişim tarihi: 13.06.17
- Ölçer, AC., Hastürk, S., Velimahmutoğlu, A., Cevizli, H. (2001). Özurlülük alanında sosyal hizmet müdahale yöntem ve teknikleri. *Sosyal Hizmet, (Ekim-Kasım-Aralık):53-54*.
- Özgökçeler, S., Alper, Y. (2010). Özurlüler Kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 33-54*.
- Şahin, F. (2001). Özurlülere Yönelik Yeni Bir Sosyal Hizmet Uygulama Modeli: Güçler Perspektifi. *Görme özurlüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları*. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara, 24-25 Mart 2000. Ankara: Körler Federasyonu.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK], (2011). *Özurlülerin sorun ve beklentileri araştırması 2010*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.